

Кост.:Б.: Костенко Л. В. Берестечко : Історичний роман – К. : Український письменник, 1999. – 157 с.

Кост.: М.Ч.: Костенко Л. В. Маруся Чурай. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.

Ст.: Стус В. Палімпсест : Вибране. – К. : Факт, 2003. – 432 с.

Features of semantics abstract vocabulary of the emotive content are considered in this article. The artistic language of L. Kostenko, V. Stus, M. Vinhranovsky's is analysed in the context of existential-sensual sphere through comparative analysis. It's found out that the artist's poetic picture of the world is based on the linguistic mental formulas there abstract lexical units that designate emotions and describe them and also the titles of scientific research which include intense parametric and appraisable meanings are comprised.

Key words: *emotiveness, existential-sensual sphere, linguistic mental formulas, abstract lexical units.*

УДК 81'282:821.162.2   **Людмила Гапонова (Дніпропетровськ)**

СИНОНІМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджено системні лексико-семантичні відношення в термінології криміналістики, з'ясовано роль синонімів у криміналістичній термінології.

Ключові слова: *термін, термінологія, синонім, синонімія, криміналістична термінологія, лексико-семантичний процес.*

Постановка проблеми. Питання лексико-семантичної організації галузевих терміносистем у контексті розв'язання нагальної проблеми їх упорядкування й сьогодні залишається актуальним. Термін як представник лексичної системи мови, з одного боку, характеризується однозначним співвіднесенням: одне поняття – один термін, а з іншого, – будучи знаком загальнономовного словника, зазнає впливу лексико-семантичних процесів, характерних для мови в цілому.

Українська криміналістична термінологія (далі – УКТ) є частиною загальнолітературної лексики і значною мірою створюється на її основі, їй властиві лексико-семантичні явища, що характеризують лексику взагалі – полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, паронімія тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська термінологія є потужною лінгвістичною базою, здатною задовольнити потреби суспільства. «Основним завданням сучасного термінознавства є

практичний аспект – систематизація, упорядкування та стандартизація наявної наукової термінології» [8, 5]. Цьому сприяє виявлення лексико-семантичних відношень у галузевих терміносистемах (наукові розвідки, зокрема, Т. Панько, Л. Симоненко, Л. Малевич, Т. Лепехи та ін). Ці дослідження є теоретичним підґрунтям подальшого вивчення семантичних процесів у різних термінопідсистемах, у тому числі й в УКТ.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження системних семантичних відношень, зокрема синонімічних, у термінології криміналістики.

Семантичний розвиток значення слова відбувається у двох напрямках. Перший – за рахунок змін денотатів, коли на перший план виходить метафоризація. Цей процес у розвитку термінології відрізняється від метафоризації загальновоживаної лексики. Другий напрям зумовлюється поглибленням змісту сигніфіката, що відбувається внаслідок взаємодії системи значень слів і наукових понять. Поглиблення змісту сигніфіката породжує полісемію [9, 26].

У межах семантичного поля криміналістики єдність семантичної організації термінолексики ґрунтується не тільки на синонімічних, а й на полісемічних, гіпонімічних та антонімічних кореляціях. Наявність розгалуженої синонімії у термінології криміналістики спричинена певними чинниками. Вона є наслідком розвитку криміналістичної науки та її практичного втілення – криміналістичної експертизи.

На думку Л.О. Симоненко, синонімія спостерігається в термінологічних системах на будь-яких етапах розвитку. Тому з самого початку виникнення терміносистем виникає потреба у виборі із синонімічного ряду того терміна, який найточніше охарактеризував би те чи те поняття, адже він, крім номінативної, виконує ще й дефінітивну функцію [10, 97]. А.П. Коваль зазначає: “синоніми – загальновоживані слова – розрізняються тонкими смисловими і експресивними відтінками і становлять один з найважливіших стилістичних засобів мови. Синоніми-терміни визначають одні й ті самі поняття, розрізняючись тільки характерною ознакою, покладеною в основу називання поняття, і становлять досить специфічну категорію слів щодо їх стилістичних можливостей” [4, 158]. В основі номінації, як правило, лежить певна ознака (оскільки весь зміст поняття у плані вираження репрезентувати неможливо), яка й визначає внутрішню форму слова. З наявних синонімів відбирається той, що має найінформативнішу внутрішню форму [9, 53].

Серед причин виникнення синонімії в термінології можна виділити основні: кожна наукова школа найчастіше намагається дати поняттю

якийсь специфічний термін, не враховуючи того, що поняття вже може мати позначення, дане іншою науковою школою чи його винахідником; недосконала побудова первинного терміна – описова конструкція поступається місцем запозиченому термінові-однослову; іноді первинний термін відображає ще не до кінця сформоване поняття, з розвитком поняття і виявленням остаточної його ознаки часто міняється й первинний термін [6, 21].

У синонімічні відношення вступають терміни-однослови, створені на основі класифікаційної ознаки, і терміни-словосполучення, до складу яких входить власна назва: *пóрох Лішева* – бездимний білий порох, *лінії Бокáріуса* – білі лінії на долонях, *мéтод Бúрова* – метод ідентифікації особи за збереженим черепом, якщо є фотографія, зроблена за її життя [5, с. 159], *мéтод Герáсимова* – метод виготовлення скульптурного портрета для розшуку зниклого [5, с. 159] тощо.

Окремі синонімічні ряди виникали внаслідок паралельного вживання запозичених й автохтонних термінів: *антропофа́гія*, *канібалі́зм* – *людожерство*, *людої́дство* [11, с. 96], *суїци́д* – *самогубство*; *анастамóз* – *місто́к* та ін. внаслідок поглиблення значення слова. Наприклад, термін *жирові́ск* зустрічається в спеціальній науковій літературі кінця XIX ст. Із розвитком науки криміналістики з'являється низка найменувань як власне українських (*омі́лення*, *тру́пний ві́ск*), так і запозичених (*сапони́фіка́ція*), що зумовлює розширення синонімічного ряду. Наявність багатьох ознак у певного поняття також породжує синонімію. Прикладом може слугувати синонімічний ряд термінів: *ціа́нистий ка́лій* – *ціа́нід ка́лію*, *KCN* (хімічна формула), *ка́лієва сі́ль сині́льної кі́слоти*, *сині́льна кі́слота*. Виникнення кожного з цих найменувань по-своєму мотивоване життєвими потребами, оскільки вони вживаються в різних сферах професійної діяльності.

Синоніми в криміналістичній термінології – це терміни, що належать до одного денотата, при цьому можуть мати тотожні або близькі значення, відрізнятися будовою (прості слова, композити, абрєвіатури, словосполучення), походженням (автохтонні й іншомовні лексеми) та особливостями вживання.

Поняття синонімії в термінології радикально відрізняється від цього поняття в загальнолітературній мові. Суттєвою ознакою відмінності загальнолітературних синонімів від термінологічних є те, що в термінології синоніми завжди співвідносяться тільки з тим самим поняттям і об'єктом (*се́нсорні* – *перцепті́вні* – *відчутливо-*

інтелектуальні; рухові – моторні (навички)); кукла – лялька (вид підробки грошових знаків), трансплантація – пересадження. Утворення синонімів в УКТ зумовлює паралельне вживання запозиченого та автохтонного термінів: латинського та українського (ідентифікація – ототожнення, інсинуація – наклеп), грецького та українського (анастомоз – місток, асфіксія – удушення, антропофагія – людожерство – людодіство – канібалізм, поліграф – детектор брехні), англійського та українського (суїцид – самогубство). Іноді поряд з одним терміном може вживатися інший, що має описовий характер (балістит – білий порох; лінії Бокаріуса – білі лінії) [5, с. 169]; групофікація – групова належність; іпріт – гірчичний газ; автомат – пістолет-кулемет. Терміни, що мають синоніми, з якими збігаються усіма семами, називаються дублетами. Термінологічні варіанти позначають одне й те саме поняття, але мають певні видозміни на рівні афіксації: злочин [1, с. 36] – злодійня – злодійство [14, с. 115]; злодій [7, с. 482] – злочинець [12, с. 132] – зловмісник [3, с. 6] та ін.

У синонімічні відношення також вступають два варіанти найменувань – повний і скорочений. Частина їх виникла внаслідок скорочення російських лексем, що в українській мові не мають аналогічних аббревіатур, утворених на основі зазначених термінів: ППД-34/38 – пістолет-кулемет системи Дегтярьова. Наявні також аббревіатури, які позначають номенклатурні назви криміналістики, утворені не на основі скорочення позначуваних понять, а за іншими специфічними технічними принципами: ТОЗ 16-01 (однзарядний мисливський карабін), ТОЗ-34 (двоствольна мисливська рушниця) та ін. Тут ТОЗ – російською мовою – Тульський оружейний завод. ЛФ -57 – італійський тридцятизарядний автомат; АС, АСМ – радянський автомат системи Ніконова; АН-94 – автомат Ніконова, зразка 1994 р. Тут АСМ (від російського – автомат со смещенным импульсом, модернізований; мав таку назву з 1991 р. до 1994 р., пізніше отримав назву АН-94).

Взагалі, синонімія в термінології вважається негативним явищем і, як правило, її існування співвідноситься з формуванням “молодої” терміносистеми: “перебуваючи на початковій стадії розвитку, будь-яка терміносистема здебільшого навіть має потребу в цілій низці синонімів для багатьох понять, щоб згодом, розвинувшись і відпрацювавши певні мовно-поняттєві зв’язки, залишити найкраще, те, що вже обшліфувалося в термінологічному вжиткові” [2, 27]. Проте до цього часу ще не було названо жодної термінології, яка б у своєму

лексичному складі не мала синонімів, термінологічних варіантів, дублетів.

У термінології криміналістики один синонімічний ряд може містити автохтонні терміни-словосполучення і терміни-однослови і: *безпора́–безпора́дний ста́н; оглушення – приголо́мшення*; синонімічні запозичення: *ферме́нти – ензи́ми; барбітурати́зм – барбітурома́нія* (форма токсикоманії, пов'язана з пристрастю до частого вживання барбітуратів і розвитком хронічної інтоксикації) [13, с. 7], а також паралельно можуть вживатися власнеукраїнські та іншомовні терміноодиниці: *трупáрня – мо́рг, удушення – асфі́ксія* тощо. Наявність паралельних форм власних і запозичених термінів свідчить про взаємодію міжнаціонально-загального і національно-специфічного.

Лексичні синоніми відрізняються смисловими відтінками значення, а словотвірні синоніми – це спільнокореневі слова з тотожним або близьким словотвірним і лексичним значенням, а саме: деривати, утворені за допомогою однофункційних словотворчих засобів від спільної мотиваційної бази або від різноструктурних спільнокорневих мотиваційних баз. Якщо розглядати синонімію криміналістики на рівні варіантності, то можна виділити терміни-варіанти, що різняться афіксами, хоч позначають одне або тотожні поняття: *о́гляд – огляда́ння, ро́зтин тру́па – розтинáння тру́па* тощо. Синонімія термінів криміналістики простежується також на рівні однієї словотвірної моделі: *задушення – заду́шування, уто́плення – уто́плювання, підві́шення – підві́шування*. Ці варіанти синонімів уживаються на розрізнення тривалості процесу.

Синонімами в термінології криміналістики є термінологічні одиниці різних структурних рівнів, тобто терміни-однослови, терміни-словосполучення: *дихлорета́н – хлористий етилéн* і хімічний символ *C₂H₄Cl₂*.

У практичній діяльності фахівці надають перевагу термінам-однословам, що зумовлено: 1) законами мовної економії; 2) зручністю при оформленні актів криміналістичних експертиз та висновків експертів.

Висновки. Лексико-семантичні явища, передусім явища синонімії, антонімії, полісемії, омонімії, паронімії, що спостерігаються в сучасній криміналістичній термінології, у своїх основних виявах принципово не відрізняються від явищ у лексико-семантичній системі української літературної мови. Проте в термінології синонімія вважається небажаним явищем, оскільки ускладнює процес нормального функціонування термінів.

1. Бахін В.П. Криміналістика : курс лекцій. Ч. 1 / В.П. Бахін, І.В. Гора, П.В. Цимбал. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 356 с.
2. Борисюк І. Явище синонімії в термінології / І. Борисюк // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 27–28.
3. Закон і порядок : “І слідчий, і криміналіст...” : розмова з заступником міністра МВС України П.В. Колядою: [розмову вів Юрій Сахно] // Урядовий кур’єр. – 2006. – № 124 (3289). – 7 липня. – С. 6.
4. Коваль А.П. Синоніміка в термінології / А.П. Коваль // Дослідження з лексикології та лексикографії: зб. ст.; ред. кол. Л.С. Паламарчук – гол. ред. та ін. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 157–169.
5. Криміналістика: підруч. для слухачів, ад’юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтевський, П.Ю. Тимощенко; за ред. акад. П.Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1998. – 416 с.
6. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д.С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
7. Панас Мирний. Вибрані твори / Панас Мирний. – К. : Дніпро, 1974. – 560 с.
8. Симоненко Л.О. Українська наукова термінологія : стан та перспективи розвитку / Л.О. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К., 2001 – Вип. IV – С. 3–8.
9. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології: моногр. / Л.О. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.
10. Склад і структура термінологічної лексики української мови / А.В. Крижанівська, Л.О. Симоненко, Т.І. Панько та ін.; відп. ред. А.В. Крижанівська. – К. : Наук. думка, 1984. – 194 с.
11. Словник іншомовних слів: 23 000 сл. та термінол. словосполучень / кол. авт.: Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сютя, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра; УНВЦ “Рідна мова”, 2000. – 1018 с.
12. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. Вип. 9. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – 610 с.
13. Халмуратов Б.Д. Судова психіатрія : основні терміни та поняття: навч. посіб.-довід. / Б.Д. Халмуратов, О.Г. Швачко – К.: Центр навч. літератури, 2006. – 80 с.
14. Шепітько В.Ю. Криміналістика: словник термінів / В.Ю. Шепітько. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. – 264 с.

The article deals with the system of lexical-semantic relations in terms of criminology, it turns synonyms role in forensic terminology.

Key words: *term, terminology, synonym, synonyms, criminalistic terminology, lexical-semantic process.*